

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.1

МАНДИЧЕВ Д.В.

СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

У статті визначено способи оптимізації системи й організаційно-штатної структури господарських судів. Проведено вивчення ефективності організації системи господарських судів в Україні; визначено рівень навантаження на суддів господарських судів; розроблено пропозиції щодо вдосконалення системи й організаційно-штатної структури господарських судів України.

Ключові слова: господарські суди, система, організаційно-штатна структура, оптимізація.

В статье определены способы оптимизации системы и организационно-штатной структуры хозяйственных судов. Проведено изучение эффективности организации системы хозяйственных судов в Украине; определен уровень нагрузки на судей хозяйственных судов; разработаны предложения по совершенствованию системы и организационно-штатной структуры хозяйственных судов Украины.

Ключевые слова: хозяйственные суды, система, организационно-штатная структура, оптимизация.

In the article the ways to optimize systems and organizational structure of commercial courts. The analysis of the effectiveness of the system of commercial courts in Ukraine. The level of burden on judges of commercial courts; suggestions to improve the system and organizational structure of economic courts of Ukraine.

Key words: commercial courts system, organizational and staff structure optimization.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування системи господарських судів в Україні обумовлена багатьма чинниками, серед яких важливе місце посідає оптимізована система й організаційно-штатна структура господарських судів. Вплив означеного чинника на діяльність господарських судів виражається в тому, що завдяки належно організованій системі та структурі судів досягається узгоджене функціонування всіх елементів механізму господарського судочинства. На практиці це означає: по-перше, оптимальне навантаження на суддів господарських судів; по-друге, справедливе, професійне та своєчасне відправлення правосуддя в господарських судах; по-третє, зменшення кількості рішень, які скасовуються господарськими судами вищих інстанцій. У кінцевому підсумку це має призвести до підвищення рівня довіри громадян до системи господарських судів зокрема та судової влади загалом.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що нині в науковій літературі практично відсутні праці, засновані на оновленому законодавстві у сфері судоустрою, які присвячені визначенню напрямів оптимізації системи й організаційно-штатної структури господарських судів, що разом із необхідністю комплексного наукового аналізу досліджуваного питання обумовлює важливість і своєчасність статті.

Стан дослідження. Окремі аспекти вдосконалення організації системи та штатної структури судів досліджували такі вчені, як: І.М. Винокурова, О.В. Гончаренко, Р.В. Ігонін, М.Г. Мель-

ник, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, Ю.С. Полянський і багато інших. Однак сьогодні відсутні актуальні комплексні дослідження, присвячені визначенню напрямів оптимізації системи й організаційно-штатної структури господарських судів України, що ще раз підкреслює важливість запропонованої теми.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення напрямів оптимізації системи й організаційно-штатної структури господарських судів України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: розглянути ефективність організації системи господарських судів в Україні; визначити рівень навантаження на суддів господарських судів; розробити пропозиції щодо вдосконалення системи й організаційно-штатної структури господарських судів України.

Виклад основного матеріалу. Загальні питання організації системи й організаційно-штатної структури господарських судів визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Для визначення конкретних шляхів удосконалення відповідної системи та структури господарських судів проаналізуємо їх поточний стан.

Так, сьогодні є чинним Указ Президента України «Питання мережі господарських судів» від 12 серпня 2010 р. № 811 [1] зі змінами, внесеними Указом Президента України від 12 листопада 2014 р. № 868 [2]. Відповідно до зазначеного Указу, організовано 27 місцевих господарських судів – у кожному обласному центрі, у Республіці Крим і в містах зі спеціальним статусом, і 8 апеляційних господарських судів – у містах Дніпро, Харків (два суди, один замість м. Донецька), Київ, Львів, Одеса, Рівне та Севастополь. У середньому територіальна юрисдикція апеляційних господарських судів поширюється на три області. Тобто апеляційні господарські суди створені в найбільших містах України, що цілком відповідає територіальній доцільності та достатності.

Вважаємо, що в Україні організована достатньо ефективна система господарських судів першої та апеляційної інстанцій. Однак необхідно зазначити, що назва місцевих господарських судів не відповідає тій, що передбачена ч. 2 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де регламентовано, що місцевими господарськими судами є окружні господарські суди [3].

Водночас деякі науковці вказують на недоцільність застосування терміна «окружний» у назвах місцевих судів. Так, І.М. Винокурова, досліджуючи організаційні засади діяльності адміністративних судів, зазначила, що термін «окружний» у назві адміністративних судів першої ланки необхідно замінити на «місцевий», якими вони і є, що дасть змогу усунути вживання термінів «окружні» (щодо місцевих адміністративних судів) і «в округах» (щодо апеляційних адміністративних судів), а також полегшить розуміння місця та ролі вказаних судів у судовій системі України для пересічних громадян [4, с. 51].

Однак у такому разі термін «окружний» у назві місцевого суду означає поширення юрисдикції суду на певний округ, який не завжди збігається з областю (наприклад, Господарський суд м. Києва). Тому в назві місцевих господарських судів має бути застосоване слово «окружний» (наприклад, Київський окружний господарський суд), зокрема, як в назвах адміністративних місцевих судів, що створені відповідно до Указу Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» [5]. Це дозволить уніфікувати назви місцевих господарських судів та узгодити їх із Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Штатна чисельність суддівського корпусу господарських окружних і апеляційних суддів визначена Наказом Державної судової адміністрації «Про визначення кількості суддів у господарських судах України» від 17 січня 2011 р. № 10 [6] зі змінами, внесеними Наказом від 19 квітня 2016 р. № 78 [7]. Відповідно до згаданих наказів, найбільшу штатну чисельність суддівського корпусу має Господарський суд м. Києва (78 суддів), а найменшу (не враховуючи суди тимчасово окупованих територій) – Господарський суд Чернівецької області (16 суддів). В апеляційних судах також найбільшу штатну чисельність суддів встановлено в Київському апеляційному господарському суді (70 суддів), а найменшу – у Рівненському апеляційному господарському суді (26 суддів). Водночас фактична кількість суддів у багатьох господарських судах може відрізнятися. Зокрема, в І півріччі 2016 р. в Господарському суді Київської області фактична чисельність суддів становила 77 осіб (що на 1 суддю менше), а в Господарському суді Кропивницької області працювало 14 суддів (що на два судді менше) [8, с. 3]. Подібна ситуація спостерігається в більшості місцевих і апеляційних господарських судах, що збільшує фактичне навантаження на суддів.

Якщо зіставити кількісне навантаження справ на одного суддю в місцевих і апеляційних господарських судах зі штатною чисельністю, передбаченою у відповідному суді [8], можна зробити висновок про певну непропорційність.

Наприклад, найбільше навантаження на одного суддю місцевого господарського суду в I півріччі 2016 р. було в Господарському суді Дніпровської області, а саме – 283 справи на одного суддю. Перевищення середньої норми навантаження на одного суддю також спостерігається в господарських судах Вінницької (234 справи), Запорізької (159 справ), Київської (184 справи), Кропивницької (176 справ), Одеської (210 справ) областей та м. Києва (277 справ) [8, с. 3].

В апеляційних господарських судах середній рівень навантаження на одного суддю в I півріччі 2016 р. становив 126 справ. Перевищення середньої норми навантаження спостерігається в Київському апеляційному господарському суді (171 справа) і в Харківському апеляційному господарському суді, який тимчасово утворений замість Донецького апеляційного господарського суду (144 справи) [8, с. 6].

За таких умов доцільно переглянути штатну чисельність суддів деяких місцевих і апеляційних господарських судів для того, щоб урівноважити навантаження на суддів, зокрема, збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей і в Київському апеляційному господарському суді. Крім того, варто вирішити питання з докомплектацією штату суддів тих господарських судів, де це необхідно.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» не визначено конкретної організаційної структури місцевих і апеляційних господарських судів. На практиці така структура відрізняється в кожному конкретному господарському суді. Зазвичай, у місцевих господарських судах відсутня будь-яка організація судових палат або колегій відповідно до спеціалізації суддів. В апеляційних господарських судах утворюються палати або колегії в різній кількості [9; 10].

Варто зазначити, що судові палати та колегії, які утворюються в господарських місцевих і апеляційних судах, зазвичай, не перевищують чотирьох. Звичайно, право визначати внутрішню організаційну структуру в кожному господарському суді має належати самим суддям, проте для певної уніфікації структури господарських судів пропонуємо розробити Типове положення про палати та колегії місцевих і апеляційних господарських судів.

В означеному Положенні варто передбачити організацію десяти базових судових палат (відповідно до спеціалізації по розгляду спорів, які найчастіше виникають у практичній діяльності господарюючих суб'єктів і з якими вони звертаються до господарських судів [11]), а саме:

1. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, розглядає: спори, що виникають під час укладення, зміни, розірвання господарських договорів, визнання їх недійсними, а також майнові спори, що виникають під час виконання господарських договорів і з інших підстав, під час їх виконання.

2. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин: справи про захист свободи підприємництва, справи в правовідносинах некомерційних суб'єктів господарювання, спори щодо захисту ділової репутації тощо.

3. Палата з розгляду справ про банкрутство: справи щодо визнання суб'єкта господарювання неплатоспроможним і банкрутом, призначення тимчасового керуючого, ліквідатора, задоволення вимог кредиторів тощо.

4. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із корпоративних правовідносин: спори щодо укладення та виконання корпоративних угод, прийняття і виконання установчих договорів, розроблення інших установчих документів, спори щодо розподілу прибутку, спори щодо формування уставного капіталу тощо.

5. Палата з розгляду господарських спорів у сфері обігу цінних паперів: спори щодо реєстрації цінних паперів, спори, що виникають із договорів про їх відчуження, з договорів, які укладаються на фондових біржах, інші спори, пов'язані з переходом права власності на цінні папери.

6. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із земельних правовідносин: спори, що виникають із договорів оренди землі, договорів купівлі-продажу земельних ділянок, інших господарських договорів, пов'язаних із використанням суб'єктами господарювання земельних ділянок.

7. Палата з розгляду господарських спорів у сфері застосування природоохоронного законодавства: спори, що виникають щодо використання суб'єктами господарювання природних ресурсів, дотримання ними норм їх експлуатації, виконання зобов'язань щодо відшкодування забруднення навколишнього середовища тощо.

8. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають у зв'язку із захистом права власності: захист права вільно розпоряджатися рахунками в банках, майновими правами та майном.

9. Палата з розгляду господарських спорів у сфері застосування антимонопольного законодавства: справи про захист економічної конкуренції, обмеження монополізму, неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання та з інших питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства.

10. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із зовнішньоекономічних правовідносин: спори щодо проведення розрахунків та інші спори з іноземними суб'єктами господарювання, спори що виникають із питань укладення, виконання, розірвання, визнання недійсними зовнішньоекономічних договорів.

Зважаючи на те, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, утворення судової палати з розгляду спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, недоцільно.

Водночас варто встановити, що палати можуть бути об'єднані в колегії, а конкретну кількість судових палат (колегій) і чисельність суддів, які до них входять, вирішуватиме кожен господарський суд самостійно. Такий підхід дозволить, з одного боку, уніфікувати функціональну й організаційну структуру місцевих і апеляційних господарських судів, а з другого – не порушити право суддів на самостійне вирішення питань внутрішньої організації діяльності суду через органи суддівського самоврядування.

Найбільш складним у контексті дослідження є питання щодо оптимізації системи та структури Господарського касаційного суду й інших вищих судів господарської юрисдикції. Складність проблеми полягає в декількох моментах: по-перше, сьогодні ще не сформовано Верховний Суд України з новою структурою, до якої входить Господарський касаційний суд, а також вищі спеціалізовані суди, зокрема й Вищий суд із питань інтелектуальної власності; по-друге, чітко не визначена структура Господарського касаційного суду.

28 жовтня 2016 р. Державна судова адміністрація своїм наказом затвердила чисельність штатних посад суддів касаційних судів Верховного Суду, встановивши, що загальна чисельність суддів складатиме 120 осіб – по 30 суддів у кожному касаційному суді, зокрема і в Господарському касаційному суді [12].

Щодо зазначеного варто зауважити, що визначена штатна чисельність суддів Господарського касаційного суду (як і інших касаційних судів) є явно недостатньою. На підтвердження такого факту наведемо статистичні дані. Так, у I півріччі 2016 р. у Вищому господарському суді України фактично працювало 80 суддів, а середня кількість розглянутих справ і матеріалів на одного суддю становила 105 одиниць [13]. Отже, за збереження такої тенденції (аналіз показує, що порівняно з аналогічним періодом попередніх років середній рівень навантаження на одного суддю майже не змінюється [13]) за скорочення штатної чисельності майже втричі, на стільки ж зросте і навантаження на одного суддю. Тому вважаємо, що необхідно переглянути штатну чисельність суддів новоутвореного Верховного Суду України, зокрема й Господарського касаційного суду, та залишити їх чисельність на рівні не менше 90 суддів. Положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо того, що до складу Верховного Суду України можуть входити не більше 200 суддів, також необхідно переглянути.

Отже, узагальнюючи результати проведеного в статті дослідження, вважаємо, що оптимізувати систему й організаційно-штатну структуру господарських судів можна шляхом вжиття таких заходів:

1) уніфікувати назви місцевих господарських судів і узгодити їх із вимогами Закону України «Про судоустрій і статус суддів», застосувавши назву «окружний господарський суд»;

2) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей і Київського апеляційного господарського суду;

3) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності судів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів;

4) розробити Типове положення про палати та колегії місцевих і апеляційних господарських судів, в якому регламентувати утворення десяти палат: Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин, Палати з розгляду справ про банкрутство та ін.;

5) визначити штатну чисельність суддів Господарського касаційного суду на рівні не менше 90 суддів і переглянути положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо максимальної кількості суддів (200 суддів) Верховного Суду України в бік збільшення.

Список використаних джерел:

1. Питання мережі господарських судів : Указ Президента України від 12 серпня 2010 р. № 811/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/811/2010>.
2. Про внесення змін до мережі господарських судів України : Указ Президента України від 12 листопада 2014 р. № 868/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/868/2014>.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
4. Винокурова І.М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / І.М. Винокурова ; Національна академія прокуратури України. – К., 2011. – 215 с.
5. Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі : Указ Президента України від 16 листопада 2004 р. № 1417/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004>.
6. Про визначення кількості суддів у господарських судах України : Наказ Державної судової адміністрації України від 17 січня 2011 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N102011/>.
7. Про визначення кількісного складу суддів у деяких господарських судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 19 квітня 2016 р. № 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dn.arbitr.gov.ua/dsa/14/Nakaz_DSA_78/.
8. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України в I півріччі 2016 р. : Статистична інформація Вищого господарського суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/03.pdf>.
9. Організаційна структура Харківського апеляційного господарського суду // Офіційний сайт Судової влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hra.arbitr.gov.ua/sud5039/org_struct/.
10. Суддівський корпус Одеського апеляційного господарського суду // Офіційний сайт Судової влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oda.arbitr.gov.ua/sud5037/inform/sudi/>.
11. Звіт судів першої інстанції про розгляд господарських справ за I півріччя 2016 р. : Судова статистика форма № 1-МС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.
12. Про визначення чисельності штатних посад суддів касаційних судів Верховного Суду : Наказ Державної судової адміністрації України від 28 жовтня 2016 р. № 218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0218750-16>.
13. Базові показники роботи Вищого господарського суду України у I півріччі 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/BPRS_2.pdf.